

**ועדת החקירה הממלכתית לבירור ההתנגשויות
בין כוחות הביטחון לבין אזרחים ישראלים
באוקטובר 2000**

תמצית הדין וחשבון מיום 1.9.03

אין התמצית מתיימרת למצות את הדין וחשבון. היא מביאה את עיקרי המסקנות וההמלצות שבדין וחשבון. בהתאם לכך, היא מבוססת בעיקר על השערים 5 ו-6. כדי לקבל תמונה שלמה ומפורטת של ממצאי הדין וחשבון, יש לקרוא את הדין וחשבון במלואו, כולל השערים 1-4 המנתחים בהרחבה את גורמי העומק והגורמים המיידיים לפרוץ ההתנגשויות של אוקטובר 2000, מתארים את השתלשלות האירועים בעשרות מקומות, מרחיבים בתיאור האירועים בזירות ההתנגשות העיקריות ודנים במספר נושאים מיוחדים, כמו השימוש בגלילוני גומי בידי המשטרה והמסרים המסלימים של אישי ציבור ערבים. נושאים אלה נמסרים בתמצית רק בקיצור נמרץ. הנוסח המחייב הוא, בכל מקרה, הנוסח המצוי בדין וחשבון במלואו.

1. באירועי אוקטובר 2000 רעדה הארץ. המהומות שהתרחשו במגזר הערבי שבתחומי המדינה בחלקו הראשון של חודש זה היו חסרות תקדים. האירועים היו חריגים ויוצאי דופן מכמה בחינות. נטלו בהם חלק אלפים, במקומות רבים, בעת ובעונה אחת. עוצמת האלימות והתוקפנות שבאה לידי ביטוי באירועים היתה גבוהה ביותר. כנגד אנשי כוחות הביטחון, ואף כנגד אזרחים, נעשה שימוש באמצעי תקיפה מגוונים ובהם, במספר קטן של מקרים, ירי של אש חיה, יידוי בקבוקי תבערה, שימוש בגולות מתכת אשר יודו בקלע דוד במהירות גבוהה, יידוי אבנים באמצעים שונים וגלגול צמיגים בוערים. יהודים הותקפו בדרכים בשל היותם יהודים ורכושם הושחת. במספר מקרים, היה כפסע בינם לבין מוות מיד המון חסר מעצורים.

במספר קטן של מקרים נעשו נסיונות לעלות לעבר יישובים יהודיים, במטרה להתקיים. צירי תנועה ראשיים נחסמו לפרקי זמן ממושכים, והתנועה ליישובים יהודיים שונים שובשה קשות, ולעתים אף נותקה, לפרקי זמן ארוכים. במספר ניכר של מקרים, אופיינו התוקפנות והאלימות בנחישות רבה ונמשכו פרקי זמן ארוכים. המשטרה פעלה להחזרת הסדר ועשתה שימוש באמצעים שונים לפיזור המון. כתוצאה משימוש באמצעים אלה, אשר כללו ירי של כדורי גומי, ובמקרים מסויימים גם ירי אש חיה, נהרגו אזרחים ערבים ונפצעו רבים אחרים. בגל השני של האירועים, התרחשו במקומות שונים התפרעויות של יהודים נגד ערבים, שבאו כמעשי תגובה לאירועים.

במהלך האירועים נהרגו 12 אזרחים ערבים ואזרח יהודי אחד. באירועים נהרג גם תושב של רצועת עזה. התפרעויות כאלה היו עלולות להתפתח, חלילה, לעימות קשה בין מגזרים באוכלוסייה, כדוגמת עימותים בינעדתיים אשר להם ולתוצאותיהם היינו עדים במחוזות רחוקים. עובדה היא, שבמספר מקומות בארץ אכן הביאו התפתחויות כאמור להתפרעויות אזרחים מן המגזר היהודי כלפי ערבים.

2. המהומות בתחומי המדינה התלכדו עם מהומות קשות שהתרחשו בשטחי יהודה ושומרון ורצועת עזה. אישי ציבור בולטים במגזר הערבי הצביעו על כך שהעובדה הזאת אינה מקרית, והיא משקפת אינטראקציה בין הפלסטינים שבתחומי הקו הירוק לבין הפלסטינים שמעבר לו. אף שילוב זה של האירועים הינו חסר תקדים. על רקע מכלול היבטים אלה, נתפסו האירועים כ"אינתיפאדה" החורגת באופייה מהפרות סדר מקומיות.

3. האירועים, אופיים החריג ותוצאותיהם החמורות היו תולדה של גורמי עומק, אשר יצרו מצב נפיץ בקרב הציבור הערבי בישראל. המדינה וממשלותיה לדורותיהן

כשלו בחוסר התמודדות מעמיקה ומקיפה עם הבעיות הקשות שמעמיד קיום מיעוט גדול של ערבים בתוך המדינה היהודית. הטיפול הממשלתי במגזר הערבי התאפיין ברובו בהזנחה ובקיפוח. הממסד לא גילה רגישות מספקת לצרכי המגזר הערבי, ולא פעל די על מנת להקצות את משאבי המדינה באופן שוויוני גם למגזר זה. המדינה לא עשתה די ולא חתרה די, כדי להקנות שוויון לאזרחיה הערבים ולעקור את תופעות ההפליה והקיפוח. בד בבד, לא נעשה די על מנת לאכוף את החוק במגזר הערבי, ותופעות בלתי חוקיות ובלתי רצויות השתרשו במגזר זה.

כתוצאה מכך ומתהליכים נוספים, שררה במגזר הערבי מצוקה קשה בתחומים שונים. מצוקה זו ניכרה, בין היתר, בתופעות של עוני, אבטלה, מחסור בקרקעות, בעיות קשות במערכת החינוך וליקויים מהותיים בתחום התשתית. כל אלה עוררו תסיסה מתמשכת, אשר גברה לקראת אוקטובר 2000 והיוותה גורם יסודי להתפרצות אירועי אותו חודש.

גורם שני הוא תהליכי הרדיקליזציה האידיאולוגית-פוליטית במגזר הערבי. תהליכים אלה מצאו את ביטויים, בין היתר, בגילויים שונים של הזדהות ואף תמיכה, במאבק הפלסטינים מול מדינת ישראל. תהליך הרדיקליזציה היה קשור גם להתחזקות של הפוליטיקה האסלאמית בישראל בתקופה שקדמה לאירועים. לעניין זה יש לציין את דבר קיומן של מחלוקות קשות בין המוסלמים בישראל לבין רשויות השלטון בנושאים כמו נכסי הווקף; החרפתם של העימותים בין מוסלמים לבין ממשלת ישראל בנושא הר-הבית; והשמעת דברי אהדה, בעיקר מצד אנשי הפלג הרדיקלי של התנועה האסלאמית, לארגונים אסלאמיסטיים שהם אויביה של ישראל, ובהם החיזבאללה וארגונו של אוסאמה בן-לאדן.

4. לגורם העומק הזה לאירועים ולעוצמתם תרמה התנהלות הנהגת המגזר הערבי. זו לא השכילה לתחום את תביעותיו של המיעוט הערבי לאפיקים דמוקרטיים לגיטימיים בלבד. היא לא השכילה להבין, שהתפרעויות אלימות, חסימות צירים והזדהות עם פעילות מזוינת כנגד המדינה ואזרחיה, מהוות איום על אזרחי המדינה היהודים ופוגעות קשה במרקם העדין של יחסי יהודים וערבים במדינה. בתוך כך, החלה נוצרת תבנית של איום באלימות קשה ושל שימוש באלימות לצורך השגת מטרות שונות, כפי שבא הדבר לביטוי במקרים של הריסות בתים והפקעת מקרקעין, ובנוגע למשא ומתן בנושא ירושלים ומעמד הר הבית. במסגרות שונות, הועברו מסרים של דלגיטימציה למדינה ולכוחות הביטחון שלה, וניתן ביטוי לאיבה ולעוינות עמוקות לסמליה. בחוגים שונים הועלו דרישות למתן אוטונומיה בתחומים שונים למיעוט הערבי ולביטול הגדרת המדינה כמדינה יהודית והפיכתה ל"מדינת כל אזרחיה". בתוך כך, טושטש לא-אחת הקו המבחין בין הפלסטינים שבשטחי יהודה ושומרון ועזה לבין הערבים אזרחי המדינה.

לקראת שנת 2000 ובמהלכה ניתן היה לזהות עלייה ניכרת בתכיפות ההתנגשויות עם המשטרה ובעוצמתן. להתנגשויות האלימות היתה מתכונת קבועה. בשלב ראשון, הכריזו ארגונים מייצגים של המגזר הערבי על שביתות והפגנות, במחאה על מהלכים ומדיניות של רשויות שונות. בשלב שני התקיימו ביישובים שנקבעו לכך, עצרות ולעתים תהלוכות. בשלב השלישי, יצאו צעירים מתוך קהל המפגינים והחלו לרגום כלי רכב בכבישים, לשרוף צמיגים ולפגוע במתקנים המסמלים בעיניהם את השלטון. בשלב זה התפתחו התנגשויות אלימות עם המשטרה, אשר הגיעה למקום כדי להשליט סדר. למרות שהגלישה מהפגנות מסודרות להתפרעויות בלתי-מרוסנות שבה ונשנתה בעקביות, לא נקטה ההנהגה הערבית אמצעים כדי למנוע את ההידרדרות לאלימות, ולא הזהירה מפני הפרת החוק בהפגנות ובעצרות שיזמה. זאת ועוד, בימים שלאחר כל אירוע נהגו אנשי ציבור, במאמריהם ובנאומיהם, להרעיף שבחים על

פעולות המחאה, ובכללן פעולות אלימות. לא אחת, אפפו דבריהם את ההתפרעויות בהילת גבורה והביעו גאווה בנחישותם של מבצעייהן.

5. גורמים אלה יצרו רקע נפיץ ומסוכן ביותר. לאורך התקופה שהובילה לאירועי אוקטובר 2000, הלכה ובשלה ההבנה, כי תהליכים אלה עלולים לגרום למהומות קשות ורחבות היקף. אירועים שונים שהתרחשו במהלך שנת 2000 אותתו ביתר שאת, על כך שהפוטנציאל הטמון בתהליכים אלה הולך ויוצא מן הכוח אל הפועל. אף כי המשטרה הבינה זאת וביצעה פעולות שונות על מנת לקדם אפשרות כזאת, הרי שראשיה, והדרג המדיני, כשלו כשלא נערכו כראוי לאפשרות של פרוץ מהומות נרחבות כפי שאמנם התרחשו, וכשלא נדרשו להיבטים הטקטיים והאסטרטגיים הכרוכים באפשרות זו. הכשל התבטא בהיעדר מדיניות ברורה לטיפול באירועים אלה במהלך שתי היממות הראשונות, הקריטיות. הוא התבטא בהיעדר הכשרה מספקת, מבצעית ופסיכולוגית, של כוחות המשטרה לאירועים של הפרות סדר בכלל, ולאירועים מן הסוג שהתרחש בפרט. הוא התבטא בהיעדר הצטיידות מספקת של המשטרה באמצעים מתאימים לפיזור הפרות סדר. הוא התבטא בהטלת מרכז הכובד של הטיפול המשטרתי בהפרות סדר על אמצעי בעייתי ביותר, גלילוני גומי, אשר סיכוננו הרבים לא היו נהירים די הצורך למי שהשתמש בו ולמי שהחליט על העמדתו כאמצעי עיקרי, ולעתים בלעדי, בטיפול בהפרות סדר. בתוך כך, לא נעשה די כדי להטמיע את הצורך להימנע ככל האפשר מפגיעות בגוף ובנפש של אזרחים, גם אזרחים מפרי סדר.

6. שורה של מעשים ומחדלים בסמוך לאירועים ובמהלכם, חברו כדי לממש את הפוטנציאל הנפיץ אשר הלך והתעצם עם הזמן. ביקורו של אריאל שרון על הר הבית הביא לתגובות חריפות מצד מנהיגות המגזר הערבי בתחומי המדינה ומצד המנהיגות הפלסטינית בשטחי יהודה ושומרון ועזה. יום לאחר מכן התרחשו במקום הפרות סדר חמורות, אשר במהלך פיזורן בידי המשטרה נהרגו אחדים ונפצעו רבים. על רקע זה

החלו בשטחי יהודה ושומרון מהומות קשות, אשר בהן נהרגו תושבים ונפצעו תושבים רבים. ועדת המעקב של ערביי ישראל בחרה, במצב רגיש זה, להוציא את ההמונים לרחובות ולקרוא לתהלוכות ולהפגנות. אל מול רקע זה, ולנוכח הידוע על התהליכים המתמשכים ועל האירועים הקשים שהתרחשו במהלך שנת 2000, כשלו המשטרה והאחראים עליה, בדרג הפיקודי והמדיני, בכך שלא הורו על היערכות מתאימה של המשטרה לקראת ה-1.10.00. כוחות המשטרה לא היו ערוכים במוקדים הידועים מראש כמקור אפשרי להפרות סדר. התוצאה היתה, שבמקומות רבים החלו הפרות סדר בלא תגובה כלל, ובמקומות אחרים, לא היו מסוגלים כוחות המשטרה שבמקום להתמודד כהלכה עם המהומות. עד שהתעשתה המשטרה, צברו האירועים תאוצה והחלו להיגרם פגיעות בנפש, אשר הוסיפו לתבערה. גם בשלב זה ניתן היה ביד ועדת המעקב וביד הממשלה למנוע הסלמה נוספת, על ידי הימנעות משביתה כללית מצד אחד, ופעולה נחרצת לריסון תגובתם של כוחות הביטחון, על מנת למנוע פגיעה נוספת בנפש, מצד שני. רק לאחר יום דמים קשה, ביום 2.10.00, נחלצו הממשלה וגורמים אחראים במנהיגות המגזר הערבי כדי לפעול על מנת להביא למיתון האירועים ולהפסקתם. גם לאחר שלב זה לא נפסקו האירועים הקשים מיד, וחמישה אזרחים נהרגו בהפרות סדר שהתרחשו בימים שאחרי 2.10.00. עם זאת, אופיים החריג של האירועים התמתן ושכך, ובהדרגה שב הסדר.

7. הוועדה שלחה אזהרות לפי סעיף 15 לחוק ועדות חקירה ל-14 אישים ובעלי תפקידים. ניתנה לאישים ולבעלי תפקידים אלה הזדמנות להביא ראיות ולטעון טענות על מנת להתמודד עם תוכנן של האזהרות האמורות. עיקרי מסקנות הוועדה בנושא זה יובאו להלן, על פי סדר האישים המובא בהחלטת הוועדה לפי סעיף 15 הנ"ל.

8. אהוד ברק. חלק מפרטי האזהרה שנשלחה למר ברק הוכח. הוועדה מצאה, כי הוכח, שמר ברק לא היה ער וקשוב במידה הנדרשת, בהיותו ראש ממשלת ישראל,

לתהליכים המתרחשים בחברה הערבית בישראל, אשר יצרו בתקופת כהונתו חשש ממשי לפריצת מהומות בהיקף נרחב. מחדל זה התבטא בכך שלא שעה לפניות והמלצות לקיים דיון כלל מערכתי בנושא, ובפועל לא קיים דיון כזה. הוכח שמר ברק לא נתן דעתו באופן מספק לצורך בהיערכות הולמת של משטרת ישראל לקראת התפרצות מהומות כאמור, וכי בכך נמנע מלתת את דעתו במידה הנדרשת לנושא שהוא בעל חשיבות אסטרטגית למדינת ישראל, ולשלום אזרחיה. עוד הוכח, כי ביומיים הראשונים של האירועים לא נקט מר ברק פעולות מספיקות למניעת שימוש באמצעים קטלניים על ידי המשטרה או להגבלתו. הוכח גם, כי מר ברק לא קיים את חובתו, בהיותו ראש ממשלת ישראל במהלך אירועי אוקטובר 2000, בכך שנמנע מלדרוש מן המשטרה או מן הממונים על פעולתה דיווח קונקרטי, מלא ומפורט, בכל ההקדם, על אופן פעולתה של המשטרה באירועים ספציפיים בהם נהרגו אזרחים או נפגעו קשה, ועל הסיבות לתוצאה קשה זאת בכל אירוע כזה.

לעומת זאת, לא הוכח הנטען כלפי מר ברק, כי נתן הנחיה, לקראת יום 2.10.00, לפתוח צירי תנועה, בדגש על כביש ואדי עארה, בכל האמצעים, דהיינו בכל מחיר. לגבי עניין זה נקבע, כי מר ברק הנחה את כוחות הביטחון לפתוח את כביש ואדי עארה באותו יום, אף כי היו צפויות במקום הלוויות בהן היו אמורים להשתתף רכבות. הוא אף הנחה את כוחות הביטחון לגלות נחישות בשמירת הציר האמור, וצירים נוספים, פתוחים לתנועה. נקבע כי הנחיה זו לא היתה בלתי סבירה, בנסיבות העניין, במידה המצדיקה ביקורת על מר ברק. נקבע גם, כי השימוש בצלפים ביום 2.10.00, בצומת אום אל-פחם חרג מן ההנחיה שניתנה, וכי מר ברק לא צפה אותו.

לא הוכחה טענה נוספת כלפי מר ברק, לפיה לא נתן דעתו במידה מספקת, בימים 1.10.00 ו-2.10.00, לאירועים המתרחשים בתחומי המדינה, גם לאחר שנודע לו על חומרתם של האירועים ביום 1.10.00, על הרוג באותו יום ועל הסלמה צפויה ביום

המחרת בעקבות כך. באופן דומה נקבע, כי לא הוכח המיוחס למר ברק ואשר לפיו לא עשה די כדי להביא להרגעת הרוחות והאירועים במהלך התרחשותם, בכך שנמנע מלהיפגש עם מנהיגות ערביי ישראל עד ליום 3.10.00, חרף הערכתם של גורמי מודיעין כי פגישה כזו, אם תתקיים בדחיפות, עשויה להביא להרגעה משמעותית באירועים.

הוועדה החליטה לא להמליץ המלצה אופרטיבית בעניינו של מר ברק. אשר לתיפקודו כראש ממשלה, נתנה הוועדה את דעתה לכך שמר ברק אינו ממלא עוד את תפקיד ראש הממשלה, מאז הבחירות בפברואר 2001, ולכך שתפקיד ראש הממשלה הוא במהותו תפקיד נבחר. הוועדה הגיעה למסקנה, כי אין מקום שתעסוק או שתדון בהשלכות האפשריות של מסקנותיה על מועמדותו של מר ברק לשוב ולכהן בתפקיד זה. אשר לתפקידים אחרים, הרי שאף כי לא הקלה ראש בכשלים שנתגלו, סברה הוועדה, לאחר שהביאה בחשבון את מכלול העובדות שהוכחו, כי אין מקום להמלצה אופרטיבית כלשהי ביחס למילוי תפקידים אחרים על ידי מר ברק.

9. פרופ' שלמה בן עמי. הוועדה קבעה, כי הוכח שבהיותו השר לבטחון פנים, בתקופה שלפני אירועי אוקטובר 2000, לא פעל מר בן עמי במידה מספקת על מנת להבטיח שהמשטרה תהיה מוכנה למהומות בהיקף נרחב במגזר הערבי, אף שהיה ער לתהליכים שהגבירו את הסיכון לאירועים מסוג זה. הוועדה קבעה גם, כי בהיותו השר לבטחון פנים, הן בתקופה שלפני אירועי אוקטובר 2000, והן ביומיים הראשונים של אירועי אוקטובר 2000, לא גילה מר בן עמי עירנות מספקת לסיכונים הכרוכים בשימוש בכדורים מצופים גומי בעת פיזור הפרות סדר, ולא נקט את הפעולות הנדרשות למניעת השימוש בתחמושת זו או להגבלתו בסוג זה של אירועים. זאת, אף שידע, או היה צריך לדעת, את הסיכון הרב הטמון בשימוש בתחמושת מסוג זה. עוד נקבע, כי בהיותו השר לבטחון פנים, לא נתן מר בן עמי את דעתו במידה הנדרשת מתפקידו, בימים 1.10.00 ו-

2.10.00, להיערכות המשטרה באזורים שלגביהם היה צפי לאפשרות של אירועים אלימים ולא וידא קיומה של היערכות נאותה של המשטרה באזורים אלה.

עוד קבעה הוועדה, כי הוכח המיוחס למר בן עמי, ולפיו בתקופת אירועי אוקטובר 2000 לא פעל בתקיפות ובנחרצות מספיקות בפיקוח על פעולת המשטרה, כמתחייב מתפקידו ומחומרת האירועים, בכך שנמנע מלדרוש מן המשטרה או מן הממונים על פעולתה דיווח קונקרטי, מלא ומפורט, בכל ההקדם, על אופן פעולתה של המשטרה באירועים ספציפיים בהם נהרגו אזרחים או נפגעו קשה, ועל הסיבות לתוצאה של פגיעה בחיים או בגוף בכל אירוע כזה.

הוועדה קבעה, כי לא הוכח שמר בן עמי היה שותף להנחיה בדבר פתיחת צירי תנועה בכל מחיר.

אשר להמלצה בעניינו של מר בן עמי, נתנה הוועדה את דעתה לכך שמר בן עמי אינו מכהן עוד כשר, מאז חילופי השלטון בשנת 2001, ולכך שפרש מן הכנסת. הוועדה ציינה, כי בכוונותיו של מר בן עמי ובפעולותיו בכל הנוגע לפעילות המשטרה במגזר הערבי, היה הרבה מן החיוב. עם זאת, סברה הוועדה, כי המסקנות אליהן הגיעה מצביעות על כשל מהותי במילוי התפקיד על ידו. על רקע כשלוננו כשר לבטחון פנים, המליצה הוועדה כי מר בן עמי לא ימונה בעתיד לתפקיד שר במשרד זה.

10. שיח' ראיד סלאח. הוועדה קבעה, כי הוכח המיוחס לשיח' ראיד סלאח, ולפיו, בהיותו ראש הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית, ראש עיריית אום אל-פחם ואיש ציבור, היה אחראי בתקופה שלפני אוקטובר 2000, לרבות בשנים 1998-2000, להעברת מסרים חוזרים ונשנים המעודדים את השימוש באלימות ואת האיום באלימות כדרך להשגת מטרותיו של המגזר הערבי במדינת ישראל. נוסף לכך הוכח, כי ערך

אסיפות המוניות והפעיל שיטות תעמולה מתלהמות לעורר אווירה ציבורית משולהבת סביב הנושא הרגיש של מסגד אל-אקסא.

עוד הוכח, כי בהיותו ראש הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית, ראש עיריית אום אל-פחם ואיש ציבור, היה שיח' סלאח אחראי בתקופה לפני אירועי אוקטובר 2000, לרבות בשנים 1998-2000, להעברת מסרים השוללים את עצם הלגיטימיות של קיומה של מדינת ישראל ומציגים את המדינה כאויב.

הוכח גם, כי בהיותו ראש הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית, ראש עיריית אום אל-פחם ואיש ציבור, היה שיח' סלאח אחראי, עובר לאירועי אוקטובר 2000, להעברת מסרים בדבר קיומו של טבח מתוכנן כביכול, במסגד אל-אקסא ביום 29.9.00. כן היה אחראי לדברים אשר שיבחו את התפרצות האלימות הקשה והנרחבת שאירעה במגזר הערבי בתחילת חודש אוקטובר 2000, עוד בטרם הסתיימו האירועים.

בכל אלה הוא תרם תרומה ממשית לשלהוב הרוחות ולהתפרצות האלימה ורחבת ההיקף שהתרחשה במגזר הערבי בתחילת חודש אוקטובר 2000.

בהתחשב בכך ששיח' סלאח אינו ממלא עוד תפקיד רשמי, לאחר שפרש מתפקידו כראש עיריית אום אל-פחם, וכי תפקידו הוא במסגרת ארגון וולונטרי, לא ראתה הוועדה מקום למתן המלצה לגביו.

11. ח"כ ד"ר עזמי בשארה. לד"ר בשארה יוחס, כי בהיותו ראש מפלגת בל"ד, חבר כנסת ואיש ציבור, היה אחראי, בתקופה שלפני אירועי אוקטובר 2000, להעברת מסרים של תמיכה באלימות כדרך להשגת מטרותיו של המגזר הערבי בישראל, ובכך

תרם תרומה ממשית לשלהוב האווירה ולהחרפת האלימות שהתרחשה במגזר הערבי בתחילת אוקטובר 2000. עובדות אלה הוכחו.

מר בשארה הוא נבחר ציבור המייצג את מפלגתו בכנסת. חוקיות התמודדותו והתמודדותה של מפלגתו בבחירות לכנסת אושרה לא מזמן על ידי בית המשפט העליון¹. במצב זה לא ראתה הוועדה מקום להמלצה אישית בעניינו של מר בשארה.

12. ח"כ עבד אל-מאלכ דהאמשה. למר דהאמשה יוחס, כי בהיותו חבר כנסת, ראש מפלגת רע"מ ואיש ציבור, היה אחראי, בתקופה שלפני אירועי אוקטובר 2000, ובעיקר בשנים 1998-2000, ובמהלך אירועי אוקטובר, להעברת מסרים של תמיכה באלימות כדרך להשגת מטרותיו של המגזר הערבי בישראל, ובכך תרם תרומה ממשית לשלהוב האווירה ולהחרפת האלימות שהתרחשה במגזר הערבי בתחילת אוקטובר 2000. גם דברים אלה הוכחו. בדומה לח"כ בשארה, גם מר דהאמשה הוא נבחר ציבור, המייצג את מפלגתו בכנסת. במצב זה לא ראתה הוועדה מקום להמלצה אישית בעניינו של מר דהאמשה.

13. יהודה וילק. הוועדה קבעה, כי הוכחו מרבית פריטי האזהרה שנשלחה לרב ניצב וילק. בגדר זה הוכח, כי בהיותו המפקח הכללי של משטרת ישראל לא דאג לפני אירועי אוקטובר 2000 לצייד את המשטרה באמצעים מן הסוג ובכמות הנדרשים לצורך התמודדות עם הפרות סדר חמורות, והביא לכך שכדורים מצופים בגומי, על הסיכון הרב הכרוך בשימוש בהם, היו האמצעי הזמין העיקרי שבידי המשטרה לצורך פיזור הפרות סדר. כן הוכח, כי רב ניצב וילק לא דאג באותה תקופה להכנה מספקת של המשטרה באימונים מתאימים לאירועים של הפרות סדר חמורות.

¹ ראו א"ב 50/03, 131/03 ואח'.

הוועדה מצאה גם, כי הוכח המיוחס לרב ניצב וילק, לפיו לא פעל כהלכה לקראת יום 1.10.00 ובמהלכו, בכך שחרף העובדה שצפה אפשרות של אירועים אלימים בקרב ערביי ישראל ביום 1.10.00, לא הורה על היערכות מתאימה של המשטרה ביום 1.10.00 בהתאם לאפשרות זו, בעיקר בצפון המדינה. עוד הוכח, כי בהיותו מפכ"ל המשטרה בתקופה שקדמה לאירועי אוקטובר 2000, לא יזם רב ניצב וילק בדיקה של השפעות של השימוש בכדורים מצופי גומי, של תוצאותיו ושל ההנחיות לשימוש בכדורים אלה, אף שידע כי השימוש בתחמושת זו כרוך בתוצאות חמורות, ואף קטלניות. הוועדה קבעה גם, כי הוכח שרב ניצב וילק לא דאג, בהיותו מפכ"ל המשטרה באירועי אוקטובר 2000, לקיום פיקוח ובקרה נאותים על השימוש בכדורים מצופים גומי, הוא איפשר שימוש רחב היקף בכדורים כאלה באירועים ולא הנחה את כוחות המשטרה במידה מספקת לעשות שימוש באמצעים לא-קטלניים שברשותה לפיזור הפרות סדר. בהקשר זה נקבע גם, כי רב ניצב וילק לא יישם ולא דאג ליישם את הלקחים שהופקו מאירועים שהתרחשו בספטמבר 1998 באום אל-פחם, לעניין שימוש-יתר בכדורים מצופים גומי, לעניין השליטה על כוחות המשטרה בהפרות סדר ולעניין הכשרה מתאימה של הכוחות המטפלים בהפרות סדר.

הוועדה הוסיפה וקבעה, כי הוכח שבהיותו המפקח הכללי של משטרת ישראל, לא הגיב רב ניצב וילק על המקרים הראשונים שבהם נהרגו אזרחים באירועי אוקטובר 2000, ביעילות ובתקיפות הדרושות כדי למנוע פגיעות נוספות בנפש ובגוף, ובכלל זה לא נתן הנחיות מתאימות שמטרתן למנוע פגיעות כאמור ובכך אף להביא להרגעת הרוחות. הוכח שוילק לא דאג, כמפכ"ל המשטרה, לעריכתם, בהקדם האפשרי, של תחקירים מסודרים בדבר אירועי אוקטובר 2000, בדגש על אירועים בהם היו עימותים שגררו שימוש בירי של אש חיה או בירי של כדורים מצופים בגומי, וכן אירועים שבהם היו נפגעים. עוד הוכח, שהמפכ"ל וילק לא דאג לתיעוד מספק של פעילות המשטרה

ואנשיה באירועים השונים בהם נטלו חלק באירועי אוקטובר 2000 וכי גם במחדל זה נמנע מיישום אחד מלקחי אירועי ספטמבר 1998 באום אל-פחם.

הוועדה קבעה עוד, כי הוכח שהמפכ"ל וילק היה מודע לאחר מעשה לירי של אש חיה על ידי צלפים באירועי אוקטובר 2000, ולא מילא את חובתו בכך שלא גילה את העובדות הנוגעות לכך לדרג המדיני, לא נקט כל פעולה כדי להבטיח כי יוסקו המסקנות הנורמטיביות והפרסונליות הנדרשות מן השימוש בצלפים באירועים, ואף הביע הסכמה בדיעבד לשימוש בצלפים כאמצעי הרתעה.

לגבי מספר עניינים שנכללו באזהרתו של רב ניצב וילק, קבעה הוועדה, כי אלה לא הוכחו. בגדר זה, לא הוכח המיוחס לרב ניצב וילק, כי עובר לאירועי אוקטובר לא דאג לוויסות נכון בין חלקי המדינה השונים של אמצעים לפיזור הפרות סדר שהיו בידי המשטרה, ובעיקר כי לא הקצה אמצעים בכמות מספקת למחוז הצפוני של המשטרה. הוועדה קבעה עוד, כי לא הוכח כי רב ניצב וילק לא מילא את המוטל עליו בכל הנוגע לפיתוח אמצעים לא קטלניים לטיפול בהפרות סדר בידי המשטרה. גם הטענה, כי רב ניצב וילק לא הורה על היערכות הולמת של המשטרה לקראת יום 2.10.00 לא הוכחה, וכמוה גם הטענה כי הורה, לקראת אותו יום, על פתיחת צירים בכל מחיר.

מר וילק פרש מתפקידו כמפכ"ל סמוך לאחר אירועי אוקטובר, בתום תקופת כהונתו כפי שזו נקבעה מראש. הוועדה התרשמה כי המפכ"ל וילק מילא את תפקידו במסירות, ומתוך תחושה אמיתית של שליחות. עם זאת, לדעת הוועדה, מצביעות העובדות והמסקנות שפורטו, על כשל מקצועי מהותי של המפכ"ל וילק במילוי תפקידו, ואף על הפרת חובת אמון כלפי הדרג המדיני בכל הנוגע לנושא ירי הצלפים. לנוכח כל אלה, המליצה הוועדה כי מר וילק לא ימלא בעתיד תפקידים בכירים בתחום בטחון הפנים.

14. אליק רון. גם לגבי מר רון, הוכחו מרבית הפרטים שבאזהרה שנשלחה אליו. הוכח כי בהיותו מפקד מחוז צפון של משטרת ישראל, בתקופה שלפני פרוץ אירועי אוקטובר 2000, תרם ניצב רון, בדברים ובמעשים, ליחסים עכורים ואף לנתק בינו לבין מנהיגות הציבור הערבי במחוז צפון. בכך הקשה על מילוי תפקידיו ותפקידי כוח המשטרה הנתון לפיקודו במחוז רגיש זה. דברים ומעשים אלה של ניצב רון חרגו מן המותר והראוי למפקד מחוז. הדבר אף הקשה על התמודדות המשטרה עם אירועי אוקטובר 2000 עצמם. כן קבעה הוועדה, כי בהיותו מפקד מחוז צפון של משטרת ישראל, בתקופה שלפני פרוץ אירועי אוקטובר 2000, לא הכין ניצב רון כראוי את משטרת המחוז הנתונה לפיקודו למהומות בהיקף נרחב אשר עלולות לפרוץ בתחום המחוז, ולא דאג ליישום לקחים שהופקו מאירועים קודמים שהתרחשו בתחומי המחוז.

אשר לאירועים עצמם, הוכח המיוחס לניצב רון, כי בהיותו מפקד מחוז צפון של משטרת ישראל לא דאג להיערכות מספקת של כוחות משטרה בתחומי המחוז לקראת יום 1.10.00 ובמהלכו, אף שצפה, או שהיה צריך לצפות, אפשרות לאירועים של הפרות סדר ביום 1.10.00. כן הוכח, כי בהיותו מפקד מחוז צפון של משטרת ישראל, בימים 1.10.00 ו-2.10.00, לא נתן דעתו במידה מספקת לצורך בקבלת מידע עדכני, מלא ומפורט ככל הניתן בנסיבות העניין, על המתרחש במחוז הנתון לאחריותו. הוכח עוד, כי בגדר זה, נמנע מהפעלת חפ"ק נייד בצמוד אליו, כמתחייב מן הנוהל המשטרתי. הוכח גם, כי כתוצאה מכל אלה, נפגעה יכולתו לנהל את פעילות המשטרה באירועים הרבים שהתרחשו בתחומי המחוז.

עוד הוכח, כי ניצב רון היה אחראי לירי צלפים באש חיה לעבר מתפרעים באום אל-פחם, כי ירי זה בוצע בלא שהיתה לכך הצדקה, תוך פגיעה בשבעה אנשים לפחות ולמותו של אחד מהם. בגדר זה הורה ופיקד אישית על ירי צלפים לעבר מידיי אבנים,

ללא הצדקה ובניגוד להוראות המחייבות במשטרה בנוגע לשימוש בירי של אש חיה. ניצב רון היה אחראי גם להנחיה לעשות שימוש דומה בצלפים בעיר נצרת.

הוועדה קבעה עוד, כי בהיותו מפקד מחוז צפון של משטרת ישראל בתקופת אירועי אוקטובר 2000, לא הורה ניצב רון ולא דאג כי בפיזור הפרות הסדר תינתן עדיפות לשימוש באמצעים שפגיעתם בגוף ובנפש פחותה. כמו כן, לא קיים, בתקופת אירועי אוקטובר 2000, פיקוח ובקרה נאותים על השימוש בגלילוני גומי באירועים בתחום המחוז ואיפשר שימוש רחב היקף בגלילוני גומי, בלא שהיתה לכך הצדקה. כל זאת, אף שהיה מודע, או היה צריך להיות מודע, לסכנות החמורות, לרבות הסכנות לגרימת מוות, הטמונות בתחמושת זו. הוועדה הוסיפה וקבעה, כי ניצב רון לא דאג, בהיותו מפקד מחוז צפון של משטרת ישראל בתקופת אירועי אוקטובר 2000, לביצועם, בהקדם האפשרי, של תחקירים מסודרים של האירועים בתחומי המחוז, בעיקר של אירועים שבהם היו עימותים שגררו שימוש בירי של אש חיה או בירי של כדורים מצופים בגומי, וכן של אירועים שבהם היו נפגעים. בנושא קרוב, קבעה הוועדה שהוכח, כי ניצב רון לא דאג לתיעוד מספק של פעילות המשטרה ואנשיה באירועים השונים שבהם נטלו חלק במהלך אירועי אוקטובר 2000.

לעומת זאת, קבעה הוועדה כי לא הוכח המיוחס לניצב רון, ולפיו בהיותו מפקד המחוז הצפוני של משטרת ישראל, לא נתן דעתו במידה מספקת, ביום 2.10.00, לצורך להזרים כוחות משטרה לגזרת משגב בהיקף ובאיכות מספיקים.

הוועדה התרשמה מכושר מנהיגותו של ניצב רון ומדמותו כמפקד מוערך בעיני פיקודיו, מנכונותו לקבל אחריות על עצמו, ממסירותו לתפקידו ואף מפעילותו בעבר כדי לסייע למגזר הערבי בפתרון סכסוכים עימו בדרכי הסדר ופשרה. חרף זאת, קבעה הוועדה, כי מכלול העובדות שהוכחו מצביע על כשל מהותי במילוי תפקידו, ובהכוונת

הדרכים והאמצעים הראויים להגשמתו. בהתחשב בכל אלה, ולנוכח העובדה שמר רון פרש ביום 1.5.03 משירותו במשטרה, המליצה הוועדה כי מר רון לא ימלא בעתיד תפקיד פיקודי או ניהולי בתחום בטחון הפנים.

15. ניצב משנה משה ולדמן. הוועדה הגיעה למסקנה, כי בעניינו של ניצב משנה ולדמן הוכחו כל ששת הפרטים באזהרה שנשלחה אליו. בגדר זה, הוכח כי ניצב משנה ולדמן היה אחראי להפעלה של ירי צלפים באש חיה, ללא הצדקה ובניגוד להנחיות המשטרה ולנהליה. כן הוכח, שניצב משנה ולדמן, בהיותו מפקד מרחב עמקים של משטרת ישראל בתקופת אירועי אוקטובר 2000, לא קיים פיקוח ובקרה נאותים על השימוש בגלילוני גומי באירועים בתחום המרחב ואיפשר שימוש רחב היקף בתחמושת זו, בלא שהיתה לכך הצדקה. זאת, אף שהיה מודע לסכנות החמורות, לרבות הסכנה לגרימת מוות, הצפויות משימוש בהם. עוד הוכח, כי ניצב משנה ולדמן לא הורה ולא דאג, כי בפיזור הפרות הסדר באירועי אוקטובר 2000 תינתן עדיפות לשימוש באמצעים שפגיעתם בגוף ובנפש פחותה.

הוכח גם, כי בהיות ניצב משנה ולדמן מפקד מרחב עמקים של משטרת ישראל, באירוע שהתרחש בנצרת ביום 8.10.00, נתן פקודת אש לכוח, בלא שנתן דעתו במידה מספקת לסיכון הטמון בירי של אש חיה לעבר אזרחים. כתוצאה מסתברת של מחדל זה, בוצע ירי של אש חיה על ידי שוטרים, אשר גרם לפציעות קשות של אזרחים ואף למותו של אזרח אחד לפחות. בנסיבות המקרה, גם לא היתה הצדקה להורות על ירי של גלילוני גומי. כן הוכח, כי לאחר שהסתיים האירוע נמנע ניצב משנה ולדמן מעריכת תחקיר מסודר של האירוע, בניגוד להוראות ולנהלים המחייבים במשטרה ובניגוד למתחייב בנסיבות העניין. בהמשך לכך, ליווה באופן צמוד את חקירתו של האירוע האמור ואף הנחה את החוקרים הכפופים לו פיקודית, וזאת תוך ניגוד עניינים אישי, בהיותו מעורב אישית באירוע האמור כמפקד כוחות המשטרה במקום. הוכח עוד, כי

ניצב משנה ולדמן לא דאג לעריכתם, בהקדם האפשרי, של תחקירים מסודרים של האירועים בתחומי המרחב ובמיוחד של אירועים בהם נעשה שימוש בירי של אש חיה או בירי של גלילוני גומי וכן של אירועים שבהם היו נפגעים. עוד הוכח, כי ניצב משנה ולדמן לא דאג לתיעוד מספק, לרבות תיעוד בכתב, של פעילות המרחב באירועים השונים שבהם נטלו כוחות המרחב חלק.

אף כי מר ולדמן הרשים את הוועדה כמפקד מנוסה ורציני, נקבע, כי העובדות שהוכחו מצביעות על כשלים חמורים ומהותיים במילוי תפקידו, ואף על חריגה בעלת אופי אתי בדרך מילוי התפקיד בכל הנוגע לחקירת פרשה בה היה מעורב באופן אישי. אף כי נודע לוועדה שנמצא לראוי להעלותו לדרגת תת ניצב במהלך עבודת הוועדה, המליצה הוועדה לשחררו מן השירות במשטרה.

16. ניצב משנה בנצי סאו. הוועדה הגיעה למסקנה, כי מרבית הדברים שיוחסו לניצב משנה סאו באזהרה שנשלחה אליו, הוכחו. בגדר זה הוכח, כי בהיותו מפקד מג"ב צפון במשטרת ישראל ובהיותו מפקד גזרת ואדי עארה בעת אירועי אוקטובר 2000, ניהל ביום 1.10.00 בצומת אום אל-פחם שעל כביש 65 ("כביש ואדי עארה") עימות ממושך שארך שעות, מול אזרחים שהשתתפו במהומות, והכל בלא הצדקה בנסיבות המקרה ובניגוד למדיניות המחוז כפי שגובשה באותו בוקר. הוכח גם, כי בעימות שנוצר כתוצאה מן הפעילות שעליה הורה ופיקד, נכנס כוח של שוטרים לאום אל-פחם, בניגוד להנחיות שניתנו, נורו כדורי גומי רבים ואף אש חיה, דבר שגרם להריגת שני אזרחים ולפציעת רבים. עם זאת נקבע, כי אין מיוחסת לניצב משנה סאו אחריות אישית לתוצאות הקשות כתוצאה מפעילותם של שוטרים יחידים בתוך אום אל-פחם. הוכח גם, כי ביום 2.10.00 היה סאו שותף לאחריות להפעלה בלתי מוצדקת של ירי צלפים באש חיה כלפי מידיי אבנים בצומת אום אל-פחם.

גם ניצב משנה סאו הרשים את הוועדה כמפקד מנוסה ורציני. עם זאת, קבעה הוועדה כי בתפקודו ניכרו כשלים מהותיים. הוועדה נתנה את דעתה על כך שבפרטי האזהרה הנוגעים לאופן הטיפול באירועים באום אל-פחם ביום 1.10.00 מדובר באירוע שהיה קשה וחמור, אשר ניצב משנה סאו טיפל בו בניגוד להנחיות ולמתחייב מנסיבות האירוע. בפרט השלישי, הנוגע לירי הצלפים, האחריות העיקרית וההוראה על עצם הפעלת הצלפים לא היתה של ניצב משנה סאו, אלא של מפקד המחוז, ניצב רון. גם לגביו של ניצב משנה סאו נמצא לנכון להעלותו לדרגת תת ניצב במהלך עבודתה של הוועדה. בהתחשב בנתונים האמורים, המליצה הוועדה, כי ניצב משנה סאו לא יקודם בדרגתו או בתפקידו, לתקופה של ארבע שנים מיום מתן דין וחשבון זה.

17. סגן ניצב ירון מאיר. בעניינו של סגן ניצב מאיר הוכח המיוחס לו, לפיו לא דאג, ביום 2.10.00, לכך שכוח משטרה יוצב באזור התעשייה תרדיון. הוועדה קבעה, כי כמפקד גזרת משגב, היה סגן ניצב מאיר אחראי לדאוג להיערכות בתחומי הגזרה. עוד נקבע, כי מחדל זה היה בניגוד לפקודות ולהוראות החלות לעניין זה ובניגוד לנדרש בנסיבות העניין. הוועדה קבעה גם, כי היה ביכולתו של סגן ניצב מאיר להציב כוחות באזור התעשייה תרדיון ביום 2.10.00 ולנייד כוחות למקום כאשר הותקף רב פקד גיא רייף בידי עשרות צעירים בהיותו ליד מפעל פטרוס. עם זאת, קבעה הוועדה כי לא הוכח המיוחס לסגן ניצב מאיר לפיו גרמו מחדליו לתוצאות הקטלניות של העימות שהתרחש באזור מפעל פטרוס בין רב פקד רייף לבין מתפרעים מקומיים, וזאת לנוכח הקביעה כי רב פקד רייף היה יכול, וצריך היה, לסגת מן המקום וכך למנוע את הסכנה לו עצמו, וכי בנסיבות העניין לא נשקפה סכנה למפעלי תרדיון אם היה עושה כן. עוד קבעה הוועדה, כי סגן ניצב מאיר לא היה חייב לצפות את הסיכון כי רב פקד רייף ינהג כפי שנהג.

לאחר שהוועדה שקלה בעניין, היא לא מצאה לנכון לקבוע המלצה אישית בעניינו של סגן ניצב מאיר. בהתחשב במצב הקשה של כוח האדם שהיה נתון לפיקודו של סגן ניצב מאיר ביום 2.10.00, ובכך שהיה זה יומו הראשון כמפקד גזרה, הרי שעל אף שלא הקלה ראש במחדליו של סגן ניצב מאיר, היא הגיעה למסקנה שאין הם מצדיקים מתן המלצה כלשהי בעניינו.

18. סגן ניצב שמואל מרמלשטיין. הוועדה קבעה, כי עיקרה של האזהרה שנשלחה למר מרמלשטיין הוכח. בגדר זה הוכח, כי בהיותו מפקד בפועל של תחנת נצרת של משטרת ישראל, ביום 3.10.00, היה אחראי להצבה ולירי של צלפים בנצרת בניגוד להוראות ולנהלים. הוא אישר ירי צלפים שלא היתה לו הצדקה בנסיבות העניין ולא דאג לקבל דיווח על ירי הצלפים בזמן אמת. עם זאת התברר, כי הטענה, שלפיה על פי הנהלים וההוראות לא היה מוסמך סגן ניצב מרמלשטיין להציב את הצלפים, אינה מבוססת, שכן הנהלים מתירים גם לקצין בדרגה של מפקד תחנה לעשות כן. הוברר עוד, כי לא נכונה הטענה שמר מרמלשטיין נתן לצלפים אישור מראש לירות, בלא שדאג להנחותם כי כל ירי יאושר מראש על ידו.

סגן ניצב מרמלשטיין הרשים את הוועדה כקצין מנוסה, שקול ורציני. הוועדה קבעה, כי תפקודו באירועים קשים במהלך אירועי אוקטובר היה, במרבית המקרים, ללא דופי ואף ראוי לשבח. עם זאת, קבעה הוועדה, כי הכשל בהפעלת הצלפים היה בנסיבות העניין כשל מהותי, המצביע על תפיסה לקויה בהפעלת כוח משטרתני כנגד אזרחים. בשים לב לכך שמדובר בחריגה בודדת, ובמכלול העובדות, המליצה הוועדה על השהיית קידומו של סגן ניצב מרמלשטיין בדרגה או בתפקיד למשך שנה מיום מתן דין וחשבון זה.

19. רב פקד גיא רייף. הוועדה הגיעה למסקנה, כי העובדות שיוחסו למר רייף הוכחו. הוכח, כי רב פקד רייף נהג, באורח חוזר ונשנה, להגיע לזירות של אירועי הפרות סדר לבדו או בלוויית שוטר בודד, בלא שיש עימו אמצעים הולמים, בין בכוח אדם ובין באמצעים לפיזור הפגנות, לצורך התמודדות עם האירועים הנדונים, כי בכך לא הפעיל את שיקול הדעת המצופה ממפקד בתפקידו ובדרגתו ואף יצר סיכון בלתי סביר להסלמה באירועים אלה, סיכון אשר התממש.

כן נקבע, כי ביום 2.10.00, באזור התעשייה תרדיון, נקלע רב פקד רייף למצב שאותו יכול היה למנוע, בו התעמת עם עשרות צעירים הזורקים אבנים. באותו אירוע הוא עשה שימוש, בין היתר, באש חיה לכיוון אותם צעירים, ללא הצדקה, ובכך גרם למותם של שני אזרחים ולפציעתם של אזרחים נוספים. עוד הוכח, כי ביום 3.10.00, במהלך הפרת סדר שהתרחשה בכפר מנדא, עשה רב פקד רייף ללא הצדקה שימוש בירי של אש חיה, בניגוד להוראות המשטרה ולנהליה.

הוועדה התרשמה מתכונות הנחישות המאפיינת את גישתו של רב פקד רייף לתפקידו במשטרה. עם זאת, נקבע, כי דפוס ההתנהגות של רב פקד רייף באירועי אוקטובר הצביע על ליקויים מהותיים בשיקול דעת ועל יצירת סיכון בלתי סביר, פעם אחר פעם, לו ולזולתו. הוועדה קבעה, כי בשורה של אירועים, עשה רב פקד רייף שימוש באש חיה, שלא לצורך. באחד האירועים התממש הסיכון הכרוך בדפוס ההתנהגות המתואר, ונגרמו תוצאות קשות של פגיעה בנפש. על רקע זה, ולנוכח מכלול העובדות שהובאו בפני הוועדה, קבעה הוועדה כי אין רב פקד רייף ראוי לשמש מפקד במשטרה, והיא ממליצה לשחררו מהשירות בה.

20. נ' י'. הוועדה קבעה, כי הוכח שבעת פעילות ביום 2.10.00 בנצרת, עשה נ' י' שימוש בירי של אש חיה ללא הצדקה ובניגוד להוראות המחייבות, בכך שביצע בעצמו

ירי של אש חיה, ללא הצדקה, לכיוון אדם לאחר שזה השליך בקבוק תבערה, אף שהלה לא סיכן אותו או שוטרים אחרים בכוח שפעל באותו ערב באותו מקום. כן נקבע, כי בשלב מאוחר יותר של הפעילות באותו ערב, לא דאג לכך שהכוח שהוא עמד בראשו יהיה מזוהה בבירור בכוח משטרה. בכך יצר סיכון, שהתממש, לכך שהכוח לא יזוהה ככזה על ידי אזרחים העוברים במקום. עם זאת, נקבע, כי קיים ספק, ממנו רשאי נ' י' ליהנות, באשר לאחריות לירי בלתי מוצדק שבוצע באותו ערב על ידי שלושה אנשי ימ"מ, והוא בתוכם, לעבר מכונית שנסעה ברחוב המכונה "רחוב הבנקים" בנצרת, ואשר כתוצאה ממנו נפגעה קשות אשה, אשר נסעה במכונית. לנוכח העובדה שנ' י' אינו משרת עוד במשטרה, לא ראתה הוועדה ליתן המלצה כלשהי בעניינו.

21. מורשד ראשד. נקבע, כי הוכח המיוחס לראשד, לפיו בהיותו שוטר משמר הגבול, בעת מילוי תפקידו באירוע שהתרחש בכפר ג'ת ביום 1.10.00, ירה גלילוני גומי מטווח קצר של כ-15 מטר, לכיוון פלג גופם העליון של התושבים אליהם כיוון. זאת, ללא הצדקה ובניגוד להוראות המחייבות בדבר טווחי הביטחון לירי כדורים מצופים גומי ובדבר החובה לירות כדורי גומי לכיוון הרגליים בלבד, ותוך יצירת סיכון לפגיעה חמורה ואף קטלנית. ירי זה גרם לפגיעה בראשו של אזרח ולמותו יום לאחר מכן.

לנוכח העובדה, שמר ראשד אינו משרת עוד במשטרה, לא ראתה הוועדה ליתן המלצה כלשהי בעניינו. עם זאת, המליצה הוועדה על כך שהמחלקה לחקירת שוטרים תחקור את האירוע בו היה מעורב.

22. המלצות על קיום חקירה. לגבי שורה של אירועים המליצה הוועדה על קיום חקירה מטעם המחלקה לחקירות שוטרים במשרד המשפטים, כדי שהרשויות המוסמכות יחליטו אם יש מקום לנקוט הליכים פליליים או אחרים כנגד מאן שהוא בגין מעורבותו באותם אירועים. מדובר באירועים הבאים, לפי הסדר הכרולונוגי:

- א. אירוע מותו של המנוח ראמי גרה בכפר ג'ת, ביום 1.10.00.
- ב. אירועי מותם של המנוחים אחמד איבראהים ג'בארין ומוחמד אחמד ג'בארין, באירועי אום אל-פחם ביום 1.10.00.
- ג. טענות לשימוש בכוח חריג מצד כוחות משטרה, ביום 2.10.00, בכפר כנא, כלפי נזים עומר טאהא, בן 21.
- ד. אירוע הירי שבוצע על ידי גיא רייף, ביום 2.10.00, באזור מפעל פטרוס, בו נגרם מותם של המנוחים ואליד אבו סאלח ועימאד גנאים.
- ה. אירוע מותו של המנוח איאד לואבנה בנצרת, ביום 2.10.00.
- ו. אירוע מותו של המנוח אסיל עאסלה, ביום 2.10.00, סמוך לצומת לוטם.
- ז. אירוע מותו של המנוח עלאא נסאר, ביום 2.10.00, בסמוך לצומת לוטם.
- ח. אירוע פגיעתו של המנוח מוחמד ח'מאייסי בכפר כנא, ביום 3.10.00.
- ט. אירוע הפגיעה הקטלנית במנוח ראמז בושנאק, ביום 3.10.00, בכפר מנדא.
- י. האירועים בימים 2.10.00 (אום אל-פחם ונצרת) ו-3.10.00 (נצרת), בהם נעשה שימוש בירי צלפים.

לגבי שני אירועים נוספים (אירוע הירי ברחוב הבנקים בנצרת, ביום 2.10.00, ואירוע הקניון בנצרת, ביום 8.10.00), ידוע לוועדה, כי מתקיימת חקירה של המחלקה לחקירת שוטרים ועל כן לא היה צורך בהמלצה דומה לגביהם.

23. המלצות מוסדיות. הוועדה פירטה בדין וחשבון שורה של מסקנות והמלצות מוסדיות, אשר עיקריהן יובאו להלן.

24. הטיפול במגזר הערבי. הוועדה קבעה, כי נושא זה הוא הנושא הפנימי, החשוב והרגיש ביותר העומד על סדר היום של המדינה. בתור שכזה, הוא מחייב מעורבות וטיפול והובלה אישית של ראש הממשלה. נקבע, כי הנושא הוזנח במשך שנים ארוכות ולא טופל כהלכה. הוא דורש טיפול הן בטווח הזמן המיידי, הן בטווח הזמן הבינוני והן בטווח הזמן הארוך. הוועדה קבעה, כי יעד עיקרי של פעילות המדינה חייב להיות השגת שוויון אמיתי לאזרחי המדינה הערבים. זכותם של אזרחי הערבים של המדינה לשוויון נובעת מעצם היותה של מדינת ישראל מדינה דמוקרטית ובהיותה של הזכות לשוויון זכות יסוד של כל אזרח במדינה. על המדינה לפעול למחיקת כתם ההפליה של אזרחי הערבים, על צורותיה וביטויה השונים.

בהקשר זה, על המדינה ליזום, לפתח ולהפעיל תכניות לסגירת הפערים, תוך שימת דגש על תחומי התקציב, בכל הנוגע לחינוך, לשיכון, לפיתוח תעשייתי, לתעסוקה ולשירותים. תשומת לב מיוחדת יש להפנות לתנאי חייהם ולמצוקתם של הבדווים. הוועדה קבעה, כי על המדינה, באמצעות דרגיה הבכירים ביותר, לפעול בנושא סגירת הפערים בהקדם, באופן נחרץ וברור, תוך קביעת יעדים ברורים ומוחשיים, ולוחות זמנים מוגדרים. הוועדה הוסיפה בהקשר זה, כי על רשויות השלטון למצוא את הדרכים שיאפשרו לאזרחים הערבים לבטא בחיים הציבוריים את תרבותם וזהותם באופן נאות ומכובד.

25. בסוגיית הקרקע, עמדה הוועדה על חובת המדינה לנהוג באזרחיה הערבים על פי עקרונות ראויים של שוויון וצדק חלוקתי. למגזר הערבי צרכים לגיטימיים, הנובעים, בין היתר, מגידול טבעי. המדינה חייבת להקצות לו קרקע על פי דפוסים ועקרונות שוויוניים, ביחס למגזרים אחרים. מבחינה עקרונית, אין מקום להפליה של המגזר הערבי, לרעה או לטובה, בכל הנוגע למקובל ביחס למגזר אחרים. הוועדה הוסיפה, כי יש מקום לקבוע הסדרים תכנוניים מתאימים, מוקדם ככל האפשר, כדי למנוע אותו חלק של הבנייה הבלתי חוקית, אשר אחד הגורמים לו הוא היעדר תכניות תקפות המאפשרות קבלת היתר בנייה. בהקשר זה עמדה הוועדה על הצורך בפעולה מערכתית נמרצת, אשר תיתן מענה אמיתי לסוגיית הריסות הבתים וההפקעות. לעומת זאת, בכל הנוגע לבנייה בלתי חוקית במקום בו לא ניתן להביא ללגיטימציה של המצב, על המדינה לפעול לאכיפת החוק, ללא רתיעה.

26. הוועדה עמדה על הצורך בשידור מערכות ביחס המשטרה למגזר הערבי. המשטרה אינה נתפסת במגזר הערבי כגורם נותן שירות, כי אם כגורם עוין, המשרת שלטון עוין. בסוגיה זו יש חשיבות מיוחדת לפריסת השיטור הקהילתי (מש"קים) במגזר הערבי, באופן שישופר השירות המשטרתי במגזר זה. הוועדה המליצה לקדם נושא זה ככל הניתן, וקבעה, כי לנוכח קשיי התקציב על המשטרה לבחון הסטת תקציבים פנימית מהותית, לצורך מימוש מטרה זו.

27. הוועדה עמדה על החשיבות שיש בהטמעה, בכל דרגי המשטרה, של החשיבות שבהתנהלות שקולה ומתונה במגזר הערבי. בתוך כך, קבעה הוועדה, כי חשוב לפעול לעיקור תופעות של דעות קדומות שליליות שנתגלו, גם בקרב קציני משטרה ותיקים ומוערכים, ביחס למגזר הערבי. הוועדה קבעה, כי המשטרה חייבת להטמיע בקרב שוטריה, כי הציבור הערבי במדינה בכללו אינו אויב וכי אין לנהוג בו כבאויב.

28. הוועדה קבעה, כי המשטרה חייבת להעלות את רמת הקשרים וטיבם שבין מפקדיה לבין מנהיגות המגזר הערבי ואת ההידברות עימם. עליה לקיים קשרים שוטפים על בסיס קבוע עם המנהיגים בכל הרמות, כדי לזהות מבעוד מועד מקומות וזמנים מועדים לפורענות וכדי לקבוע הסדרים מוסכמים אשר יאפשרו הבעת מחאה בלא לסכן את שלום הציבור ותוך הפרעה מינימלית לסדר הציבורי. הוועדה ציינה, כי התרשמה במהלך עבודתה כי נעשות פעולות ממשיות בכיוון זה.

29. הוועדה הוסיפה, כי בה בעת על המשטרה לגלות גישה ברורה בכל הנוגע לאכיפת החוק מול המגזר הערבי. גישת רשויות האכיפה כלפי אכיפתו השוויונית של החוק חייבת להיות שיטתית ועקבית, בין אם מדובר בקריאות בלתי חוקיות לשימוש באלימות לסוגיה ובין אם מדובר בתופעות בלתי חוקיות אחרות.

30. מנהיגות המגזר הערבי. הוועדה קבעה, כי על מנהיגות המגזר הערבי לגלות יתר אחריות במסריה ובמעשיה. דברי שבח לאלימות כאמצעי להשגת מטרות, ולו מטרות לגיטימיות, אינם עולים בקנה אחד עם חובתה של הנהגה לפעול באחריות, שכן יש בהם כדי ליצור סכנה לשלום הציבור בטווח הזמן המייד, ולמרקם החברתי, בטווח הזמן הארוך יותר. אימוץ אסטרטגיה של איום באלימות או בשימוש באמצעים שאינם חוקיים כדרך להשגת מטרות, אינה הולמת הנהגה אחראית במדינה מתוקנת. הוועדה קבעה, כי זכות המחאה אינה כוללת, בשום שיטת משטר תקינה, זכות לפתוח במהומות קשות ולתקוף אזרחים תמימים או אנשי כוחות ביטחון. בהמשך לכך נקבע, כי דברים שהושמעו בשבח ההתפרעויות שאירעו לפני אירועי אוקטובר, כמו גם אירועי אוקטובר עצמם, יצרו סיכון לאירועים דומים, ואף חמורים יותר. הלהטת היצרים לפני אירועי אוקטובר, סביב נושאים שונים, ליבתה את התבערה באותם אירועים. הוועדה הדגישה, כי סיכונים אלה ידועים וגלויים לאחר אירועי אוקטובר, וציינה, כי מן הראוי שהנהגת

המגזר הערבי, על פלגיה השונים, תפנים את הדבר, על מנת למנוע הישנותם של אירועים דומים.

31. הוועדה הוסיפה, כי מי שיוזם אירועי מחאה נושא באחריות לסיומם התקין ללא פגיעה בשלום הציבור. הוועדה קבעה, כי אין לקבל את הנורמה של אירועי מחאה יזומים, המבוצעים בלא תיאום וכלי לקבל רישיון כחוק, וציינה כי נורמה כזו מקרינה זלזול בשלטון החוק. יש גם לצפות לנורמות אחרות, מתוקנות, מצד מנהיגי הציבור הערבים, אשר ברובם ממלאים תפקידים ממלכתיים בדרג המקומי או הארצי. הוועדה הוסיפה, כי יש לצפות לכך, כי בעת היציאה לאירועי מחאה ייעשו, מבעוד מועד, הסידורים הנדרשים על מנת לשמור על הסדר. לעניין זה נדרשת ההנהגה להעביר מסר ברור לציבור ולגבות מסר זה בהקצאת סדרנים ואנשי ביטחון, אשר יאכפו את הסדר בפועל. הוועדה ציינה את התרשמותה, כי באירועי מחאה שהתרחשו במהלך עבודת הוועדה, פעלה מנהיגות המגזר הערבי ביתר אחריות בנושא זה, תוך כדי תיאום עם המשטרה מבעוד מועד. נקבע, כי דפוס זה מהווה צעד חשוב בכיוון הנכון, וכי ראוי שייהפך לדפוס קבוע במחאות מאורגנות של הציבור הערבי ובכלל.

32. בנושא האזרחות עמדה הוועדה על כך, שאף כי, ככלל, אזרחיה הערבים של המדינה נאמנים למדינה ולחוקיה, טשטשו מסרים שהועברו לפני אירועי אוקטובר, ולעתים מחקו, את המבחין בין אזרחיה הערבים של המדינה, ומאבקם הלגיטימי לזכויות בתוכה, לבין המאבק המזוין מול המדינה, שאותו מנהלים ארגונים ואנשים בשטחי יהודה ושומרון ורצועת עזה. לא אחת, הוצגו שני המאבקים על ידי מנהיגים במגזר הערבי כמאבק אחד, מול יריב, ולעתים אויב, אחד. הוועדה הדגישה, כי מושג האזרחות, כמוכנו המהותי, אינו מתיישב עם הצגת המדינה כאויב. הוא אינו מתיישב עם דפוסי התנהגות הרואים במדינה וברשויותיה הלגיטימיות, אויב, ואינו מתיישב עם דברי שבח לפעולות אלימות של אויבי המדינה נגדה ונגד אזרחיה. הוועדה הדגישה את

חובתה של הנהגת ערביי ישראל שלא לטשטש את הגבול שבין המורכבות הרגשית בה נתונים אזרחיה הערבים של ישראל, וראיתם את עצמם כאחיהם של הפלסטינים שבשטחים, לבין נקיטת פעולות והעברת מסרים, אשר אינם מתיישבים עם הנאמנות אשר כל אזרח, בכל מדינה, חייב לגלות כלפיה. הוועדה הוסיפה, כי יש לראות באירועים תמרור אזהרה מפני המשך הליכה בדרך מסוכנת זו.

33. תפקיד השר לבטחון הפנים. הוועדה עמדה על חשיבותה הרבה של המשטרה כמי שנושאת באחריות העיקרית לשמירה על הסדר הציבורי. הודגש, כי ביצועה של משימה זו במדינה דמוקרטית מחייב איזונים מתמידים בין השמירה על הסדר ומניעתן של עבירות לבין שמירתן של חירויות אזרח. הוועדה הטעימה, כי מתחייבת דרך פעולה המגשימה את הסדר הציבורי תוך פגיעה מזערית, ככל הניתן, בזכויות אדם, בין כאלה שהוכרו בדין החרות ובין כאלה שהוכרו בפסיקתו של בית המשפט העליון. נקבע, כי למשרד לבטחון פנים ולשר העומד בראשו, תפקיד חשוב בפיקוח ובבקרה על המשטרה במילוי תפקידה זה, ובשמירה על האיזון העדין הכרוך בביצועו. הדברים אמורים ביתר שאת במצבים משבריים ובפעולות הכנה לקראת מצבים צפויים כאלה.

הוועדה קבעה, כי בכל הנוגע למצבים מסוג זה, ולהכרעות ערכיות הכרוכות בחיי אדם, אין השר לבטחון פנים רשאי להסתפק בעמדה פסיווית. נדרש ממנו לעמוד על המשמר ולדאוג לכך שהמידע הדרוש, לצורך הפיקוח על עבודת המשטרה והכוונת המדיניות המנחה אותה, יהיה בידיו, כדי שיוכל לקבל החלטות מושכלות. אף כי השר לבטחון פנים אינו אמור להתערב בהחלטות אופרטיביות פרטניות של המשטרה או בהחלטות בנושאים מקצועיים, כמו חקירות, מצופה ממנו לגלות מנהיגות בנושאי מדיניות ולגבש סדר יום. על מנת שיוכל לעשות כן, עליו לדאוג לקבל את המידע הדרוש, ולקבל עצה מאנשי המטה המבצעי שבמשרדו באשר למשמעות המידע.

34. המטה המבצעי במשרד לבטחון פנים. הוועדה עמדה על חשיבותו של המטה המבצעי במשרד לבטחון פנים במתן כלים לשר לבטחון פנים, אשר אינו גורם מקצועי, ועל כן זקוק לעצה מקצועית ובלתי תלויה, אשר תסייע לו במילוי תפקידו בפיקוח על המשטרה. הוועדה קבעה, כי מכך נגזר הצורך, שראש המטה המבצעי ואנשיו לא יהיו אנשי משטרה פעילים. נקבע, כי מצב בו עומד בראש המטה המבצעי קצין משטרה פעיל, אשר נמצא בעיצומו של מסלול הקידום שלו, יוצר ניגוד עניינים מובנה בתפקיד זה. בכך יש כדי לפגוע ביכולתו של המטה המבצעי לבצע באופן הטוב ביותר את תפקידו. בשל כך המליצה הוועדה, כי לתפקיד זה ימונו אנשים אשר אינם משרתים שירות פעיל במשטרה, ואשר אינם צפויים עוד לקידום במסגרת המשטרה. הוועדה קבעה, כי דברים אלה יפים גם באשר לתפקידים בכירים נוספים במשרד לבטחון פנים.

35. המשטרה - כללי. הוועדה קבעה, כי באופן כללי התרשמותה היא, כי המשטרה והשוטרים המשמשים בה, ממלאים שליחות ציבורית חשובה במגוון רב של עניינים. הוועדה ציינה, כי עבודת המשטרה והשוטרים נעשית לא פעם בתנאים קשים ובמגבלות חמורות של משאבים. צוין, כי אנשי המשטרה נתקלים לא-אחת בעוינות ובתוקפנות, ונאלצים להתמודד עם מצבים מסוכנים בשום שכל ובשיקול דעת. הוועדה התרשמה, כי, ככלל, פועלים המשטרה, מפקדיה ואנשיה במסירות, בנחישות, באומץ ובהתמדה ראויים לשבח, והם עושים לילות כימים במילוי תפקיד חיוני בשמירת הסדר והחוק במדינה. עם זאת, הצביעה הוועדה על שורה של עניינים הטעונים תיקון ושיפור, ועיקרם יפורטו להלן.

36. המשטרה - הנחיות ופקודות. הוועדה קבעה, כי המשטרה אינה מקפידה די הצורך על תיאום ועל שיטתיות בהנחיות ובנהלים הכתובים בנושאים שונים. גורם עיקרי למצב זה הוא שבעת קבלת נוהל חדש אין נעשית פעולה מספקת של התאמת הנוהל לאמור בנהלים הקיימים, בין בדרך של ביטול נהלים ופקודות קיימים, אשר אינם

רלוונטיים עוד, ובין בדרך של שינויים והתאמתם לנוהל החדש. בשל כך, נקבע, נוצרת אי בהירות באשר לתוכן של הנחיות המשטרה. הוועדה קבעה, כי תופעה זו גורמת גם למקרים של אי קיום הנחיות שונות של המשטרה. ככל שמדובר בהנחיות הנוגעות לשימוש באמצעים קטלניים, נקבע, כי תוצאה זו היא חמורה. על רקע זה המליצה הוועדה, כי בעת קביעת נהלים והנחיות יבוצע תיאום אל מול ההנחיות ונהלים הקיימים, תוך קביעות מפורשות בדבר ביטולם או שינוים של נהלים אשר אינם יפים עוד, למניעת אי בהירות ועמימות. רצוי גם, אם לא קיים נוהל כזה, כי תיערך בדיקה תקופתית של הנחיות המשטרה ונהליה, על מנת להסיר קושי זה. ראוי, כי המשטרה לא זו בלבד שתגדיר גורם אחראי ומוסמך, אשר ירכז את הטיפול בנושא זה, אלא שתנהיג גם הליכים של פיקוח ועדכון בנושא זה.

37. הוועדה קבעה, כי המשטרה אינה עושה די על מנת להטמיע הנחיות ונהלים חדשים. בהקשר זה נקבע, כי המשטרה לא נקטה פעולות הולמות כדי להביא לידיעת השוטרים את השינוי בהנחיותיה, אשר התנה את השימוש בגלילוני גומי במצב של סכנת חיים. צוין, כי בפועל, רובם המכריע של הקצינים והשוטרים שהעידו בפני הוועדה לא היה מודע לשינוי זה בנהלים.

38. הוועדה עמדה על כך שבמהלך אירועי אוקטובר התברר, כי ההנחיות הניתנות לדרגי השטח אינן מועברות באופן ברור דיו. הנחיות בנושאים רגישים, כמו הפעלת אמצעים לפיזור המון, הועברו בנוסח שבלוני, טכני, בלא שניתן דגש הולם לחשיבות העניין, לתוצאות הקשות אשר יש למנוע, ולמדיניות הערכית העומדת ביסוד ההנחיה. רק לאחר שהיו תוצאות קטלניות, חוזרות ונשנות, הועברו מסרים חדים וברורים, אשר הבהירו את עמדתה הערכית של המשטרה בסוגיה זו.

39. הוועדה ציינה, כי התברר שאין במשטרה תרבות מושרשת דיה של קיום נהלים ופקודות מחייבים. במהלך עבודת הוועדה התברר, כי קיימים במשטרה פקודות ונהלים המספקים פתרונות למצבים שהתעוררו במהלך האירועים. פקודות אלה מגבשות ידע ארגוני שנצבר במשטרה לאורך השנים ועבודת מטה של גורמים מקצועיים, אשר השקיעו חשיבה בעיצוב פתרונות לבעיות שונות העשויות להתעורר. הוועדה נוכחה לדעת שבפועל לא-פעם הנחיות ופקודות לא בוצעו, באופן שפגע פגיעה של ממש בהיערכות המשטרה ובתפקודה במהלך האירועים. הוועדה ציינה, כי במקרים רבים לא דובר בסטייה מודעת מן הדפוס שגובש בהנחיות, על רקע נסיבות אלה או אחרות, אלא בהתעלמות מן הדברים.

40. הוועדה נדרשה למחדלים חמורים שנתגלו בדפוסי התחקור, הדיווח והתיעוד של אירועים בהם נוטלת המשטרה חלק. הוועדה ציינה, כי קיים חשש, כי במשטרה לא השתרשה תרבות של דיווח ותחקיר מלא ואמיתי בזמן אמת. היא למדה, שנתגלו תופעות של אי רישום פעילויות שונות שביצעו כוחות משטרה, חרף חשיבותן הרבה. כן ציינה הוועדה, שהיא נתקלה במקרה שבו הכשלים בבדיקה ובתחקור אמת גבלו בחריגות אתיות, שעה שמפקד מרחב היה מעורב באופן פעיל בחקירת אירוע שבו תפקודו שלו היה אמור להיבדק - ולא נבדק בפועל. הוועדה הוסיפה, כי במקרים רבים לא נתקיימו תחקירים כלל לאחר אירועים של שימוש בנשק, ובמקרים אחרים, התקיימו תחקירים חלקיים. עוד צוין, כי התגלתה תופעה נרחבת של היעדר תיעוד, בכתב או באמצעי אחר, של פעילות המשטרה באירועים שונים.

הוועדה קבעה, כי על פיקוד המשטרה לפעול, ללא פשרות, כדי להפוך את המשטרה לגוף המתחקר את עצמו כהלכה, והמתעד את פעילותו באופן אמיתי ושלם ככל האפשר. בהקשר זה דחתה הוועדה את הטענה, כי בהיעדר חיסיון חקוק לתוכנם של תחקירים לא ניתן לקיים תחקירי אמת. הובהר, כי החובה לקיים תחקירי אמת נובעת

ממעמד המשטרה כנאמן של הציבור ויש לה חשיבות רבה להבטחת רמת התפקוד והשירות של המשטרה. עם זאת, העירה הוועדה, בלא לנקוט עמדה, כי ראוי לשקול אם יש מקום לקבוע הסדר חקוק דומה לזה שנקבע בחוק השיפוט הצבאי באשר לתחקירים הנערכים בצבא² תוך התאמות אפשריות.

41. הוועדה הטעימה, כי הליקויים שנתגלו בנושא הדיווח ובנושא קיום הנחיות אינם נחלת הדרג הזוטר בלבד. הוסבר, כי גם בצמרת המשטרה נתגלתה תופעה של אי דיווח על אודות נושאים בעייתיים, ובפעמים אחרות - של מתן דיווחים חלקיים אשר לא תמיד שיקפו את מצב הדברים במלואו. בהקשר זה צוין ירי הצלפים במהלך אירועי אוקטובר, אשר קיומו הוסתר מן הדרג המדיני, בלא הסבר סביר. הוועדה ציינה גם את מחדלה של המשטרה מלפעול ברוח הנחיותיו של הדרג המדיני בשלב של טרום האירועים, בכך שלא קוימה ההנחיה בדבר החזרה מחופשות לקראת יום 30.9.00 ואילך.

הוועדה הדגישה, כי משטר דמוקרטי תקין מחייב כי המשטרה תמסור דיווח מלא לדרגים הממונים עליה, ותמלא את הנחיותיהם, ככל שהנחיות אלה הן במסגרת סמכויותיהם. הן המשטרה והן הדרג המדיני האחראי עליה, חייבים ליצור דפוסי התנהגות ברורים שיבטיחו, כי כפיפות המשטרה לדרג המדיני תקבל ביטוי מעשי הן במסירת מידע לדרג זה והן במילוי הנחיותיו.

42. הוועדה הוסיפה וציינה, כי מתברר שבמשטרה אין תרבות מושרשת דייה של יישום לקחים שהיא עצמה הפיקה מאירועים. הוועדה עמדה על תופעה, לפיה המשטרה מקיימת תהליך של הפקת לקחים בלא שאלה מיושמים בפועל. התוצאה היא, שביום

² ראו סעיף 539א' לחוק השיפוט הצבאי, התשט"ו-1955.

פקודה חוזרת המשטרה על טעויות שנעשו באירועים קודמים, חרף לקחים לכאורה שנועדו לתקן את נקודות התורפה. כדוגמה לכך ציינה הוועדה את סוגיית השליטה של מפקדי כוחות בשימוש באמצעים לפיזור המון. המלצה בעניין זה הופיעה בלקחים שהופקו מאירועי אל-רוחה ב-1998, אך הדבר לא מנע קושי דומה מלהופיע באירועי אוקטובר.

43. המשטרה - טיפול בהפרות סדר. מבחינה עקרונית, עמדה הוועדה על כך שעקרון קדושת החיים מחייב לעשות את כל הניתן כדי למנוע תוצאה של הרוגים ופצועים בפעולות לפיזור המון. הודגשה חובתה של המשטרה למצות כל דרך אפשרית, בהתחשב בנסיבות, כדי למנוע קרבנות בנפש. הוועדה ציינה, כי קיים קונסנזוס לפיו אלמלא אילוצי משאבים ותקציב, הפיתרון הראוי לנושא זה הוא הקמת כוח ייעודי, שימנה אלפי שוטרים, אשר יטפל באופן בלעדי בנושא הפרות הסדר. בהקשר זה ציינה הוועדה, כי קיים יתרון מובנה, בטיפול בהפרות סדר, לקיומו של כוח משטרה גדול וממוגן היטב, שכן כוח כזה עשוי למנוע הסלמה של הפרות סדר, והוא אף נוטה למזער את הפגיעה בגוף ובנפש משני צידי המתרס.

הוועדה העירה, כי העמדת המשטרה במצב בו תהיה מצויידת כהלכה, בכוח אדם ובמשאבים, לצורך טיפול במלוא הפוטנציאל של הפרות הסדר אשר עימן היא עלולה להתמודד, מחייבת הקצאת תקציבים מתאימה. בהקשר זה צוין, כי עולה בבירור מחסור תקציבי קשה ומכביד המגביל את כוח האדם במשטרה ואת יכולת המשטרה לתפקד ולמלא את חובותיה. הוועדה עמדה על כך, שדרושה הגדלה מסיבית של תקציב המשטרה, כדי לפתור חלק גדול מן הקשיים בהם נתונה המשטרה, והמליצה כי כך ייעשה. נוסף לכך, קבעה הוועדה, כי גם במצב התקציבי הקיים ניתן לשפר את תפקוד המשטרה בנושא בו אנו דנים. בהקשר זה קבעה הוועדה, כי על המשטרה לצייד את היחידות המשמשות ככוח העיקרי בפיזור המון באמצעי המיגון הנדרשים, על מנת

להשהות ככל הניתן את הצורך בתגובה כוחנית של השוטרים ולמנעה. צוין, כי מהלך כזה החל בעקבות אירועי אוקטובר, והודגש, כי על המשטרה לדאוג לכך שיושלם בהקדם האפשרי.

44. הוועדה נדרשה בהמלצותיה גם לסוגיית האמצעים המשמשים לפיזור המון. הוועדה קבעה, כי הפיכת גלילוני הגומי לאמצעי עיקרי בטיפול בהפרות סדר בתקופתו של המפכ"ל וילק הגדילה באופן ניכר את הסיכון לפגיעה בגוף ובנפש בעת פיזור המון, וכי תוצאה אפשרית זו היתה צפויה. הוועדה קבעה, כי כך קרה משום שלא התבצעה עבודת מטה ראויה שתבדוק את המשמעויות הנודעות למהלך זה בכל הנוגע לתוצאות של פעילות המשטרה בפיזור המון. באופן דומה, לא נעשתה עבודת מטה ראויה לפני שאמצעי הגומי הוכנס לשימוש, ואף לא בעקבות אירועי אום אל-פחם בשנת 1998, בהם נפגעו רבים מגלילוני גומי. גם הצעת חוק שהוגשה בנושא זה לא גרמה למשטרה לבצע עבודת מטה, ובמרכזה איסוף מסודר של נתונים והצגה מסודרת של החלופות השונות העומדות על הפרק ושל תוצאותיהן.

הוועדה קבעה, כי התנהלות המשטרה בנושא זה חשפה ליקוי מבני בדרך פעולתה. עוד נקבע, כי ליקוי זה נובע, לפחות בחלקו, מכשל קונצפטואלי, לפיו אמצעי הפיזור שברשות המשטרה הם בגדר נושא טכני, מקצועי, אפסנאי בלבד. הוועדה עמדה על כך, שתפיסה זו שגויה. נקבע, כי לאמצעי הפיזור השלכה מרחיקת לכת על יחסי המשטרה עם הקהל עימו היא מתמודדת, וכי אמצעים אלה משליכים במישרין על חיי אדם ושלמות גופו. הוועדה קבעה, כי היעדר התייחסות מספקת להשלכות אלה הולידה לקבלת החלטה בעלת משמעות מרחיקת לכת, בלא שתהליך הבדיקה שקדם להחלטה עמד ביחס סביר לחשיבותה. הוועדה המליצה, כי החלטות מסוג זה יתקבלו לאחר עבודת מטה מסודרת, שתציג את העובדות ואת משמעויותיהן הצפויות בפני מקבלי ההחלטות. הוועדה הדגישה, בהקשר זה, כי רק לאחר אירועי אוקטובר, הסיקה

המשטרה את המסקנות המתבקשות, הקימה ועדה לחקור את השימוש בירי גלילוני גומי, והסיטה את הדגש באמצעי הפיזור שברשותה מגלילוני גומי לאמצעים של גז מדמיע.

45. הוועדה קבעה, כי יש להבהיר, באופן חד משמעי, כי ירי של אש חיה, לרבות ירי על ידי צלפים, אינו אמצעי לפיזור המון על ידי המשטרה. זהו אמצעי הננקט במצבים קונקרטיים מיוחדים, כמו מצב של סכנת חיים ממשית ומיידית או של חילוץ בני ערובה.

46. אשר לגלילוני גומי, הוועדה קבעה, כי אמצעי זה אינו ראוי לשימוש בשל סיכוניו. נקבע, כי על המשטרה להוציאו משימוש. הודגש, כי אין בכך כדי למנוע מן המשטרה להכניס לשימוש אמצעים קינטיים אחרים, לרבות אמצעי גומי. עם זאת, הכלל המנחה חייב להיות, כי אמצעי בעל פוטנציאל קטלני יוכל לשמש רק במצבים של סכנת חיים ממשית ומיידית, ורק במקרה שבו מדובר באמצעי אשר רמת הדיוק שלו מאפשרת פגיעה רק, ואך ורק, במי שיוצר סכנת חיים כאמור. במצבים האחרים, על המשטרה לעשות שימוש באמצעים לא-קטלניים.

47. הוועדה עמדה על הצורך בתורת הפעלה מסודרת בנושא הטיפול בהפרות סדר, ובחשיבותם של אימונים אשר יספקו הכשרה מספקת ואימון של ממש לכוחות המופקדים על התמודדות עם הפרות סדר. נקבע גם, כי עד לאירועי אוקטובר לא היתה למשטרה תורת הפעלה שיטתית, אשר נתנה מענה סדור וברור לקשיים הפסיכולוגיים המורכבים עימם מתמודדים שוטרים בהפרות סדר. עוד נקבע, כי באותה תקופה גם לא נעשו אימונים רציניים ומסודרים בתחום זה. נקבע, כי יש להנחיל לשוטרים מידע על הגורמים העלולים להקשות עליהם לגלות ריסון עצמי במצבים של הפרות סדר, וכי יש

לחשוף אותם לאימונים, לסימולציות (הדמיות) ולמשובים אשר יאפשרו להם להבין הבנת אמת את הגורמים הללו ואת השפעותיהם על פעילותם.

בהקשר זה העירה הוועדה, כי במספר אירועים אותם בדקה - אום אל-פחם, ביום 2.10.00, אירוע לוטם, ביום 2.10.00, אירוע פטרוס, ביום 2.10.00, אירוע הקניון, ביום 8.10.00 - הסלימה התגובה המשטרית, לא פעם כדי שימוש בתחמושת קטלנית, כתגובה כמעט מיידית לכך ששוטר מהשוטרים או מהמפקדים במקום נפגע מיידוי אבנים בידי מפירי סדר. הוועדה ציינה, כי בכל אותם מקרים חרגה התגובה המשטרית במידה ניכרת מן הנדרש ומן המתחייב בנסיבות העניין, שכן לא נוצר בפועל סיכון שחייב תגובה קטלנית. הוועדה הדגישה, כי יש במקרים אלה כדי להמחיש את הקושי האמיתי בהנחלת התובנה של ריסון עצמי לשוטרים אשר תעמוד להם גם בתנאים קשים של דחק וסיכון.

48. הוועדה עמדה על הצורך לחדד לשוטרים ולמפקדים בשטח את המשמעות החמורה של השימוש באמצעים, אשר עלולה להיות להם תוצאה קטלנית. צוין, כי באירועי אוקטובר נעשה במקרים רבים שימוש באמצעים כאלה, בלא שהיתה לכך הצדקה אובייקטיבית בשל סכנה כלשהי שנשקפה לשוטרים. הוועדה קבעה, כי במקרים רבים ניתן לזהות נטייה, אשר על המשטרה לפעול באופן נמרץ כדי לרסנה, להגיב בכוח בעל פוטנציאל קטלני גם להתגרורות שאין בהן אופי מאיים. הוועדה הוסיפה וקבעה, כי על המשטרה לפעול כדי להטמיע את הצורך בעשיית שימוש באמצעים לא-קטלניים, דוגמת הגז המדמיע והמכת"ז, באופן שאלה יהוו כלים אמיתיים אשר כוחות המשטרה יודעים להפעילם, מצוידים כהלכה על מנת להפעילם, ומודעים לחובה למצות את השימוש בהם בטרם יינקטו אמצעים חמורים יותר. הוועדה העירה, כי היו מקרים בהם אמצעים אלה היו זמינים, אך מפקדי המשטרה במקום לא שקלו את השימוש בהם

ובחרו להשתמש בגלילוני גומי, ולעתים גם באש חיה, אשר כאמור הם אמצעים חמורים.

הוועדה עמדה על כך, שגם בהקשר זה ניכרת מגמה של שינוי במשטרה לאחר אירועי אוקטובר. הוועדה המליצה, כי מגמה זו תונחל לכלל המשטרה באופן מסודר, כחלק מתורת ההפעלה של טיפול בהפרות סדר. הוועדה הוסיפה, כי רצוי שהמשטרה תביא בחשבון, במסגרת תורת ההפעלה שלה בנושא זה, את האופן בו נתפס השימוש בכלי ירייה - גם אם האמצעי הנדון הוא גלילוני גומי - בעיני הצד שכנגד. בהקשר זה צוין, כי השימוש בגלילוני גומי אינו נתפס, בעיקרם של דברים, כשונה משימוש באש חיה, וכי גם שוטרים אינם יודעים להבחין, מראייה או משמיעה בלבד, אם נורית מכלי ירייה תחמושת חיה או גלילוני גומי. לכך יש השפעה על הדינמיקה של ההתנגשויות.

49. הוועדה עמדה על כך שבמהלך אירועי אוקטובר, נעשה שימוש בכוחות של ימ"מ לצורך אבטחת שוטרים שעסקו בהתמודדות עם הפרות סדר. הוועדה ציינה, כי עניין זה מעורר סימני שאלה. מומחיותם של אנשי הימ"מ היא בחילוץ בני ערובה ובטיפול באיומים הנובעים מירי של אש חיה. הוועדה העירה, כי לימ"מ דרכי פעולה מבצעיות, אשר לא תמיד עולות בקנה אחד עם המתחייב מפעילות בתוך שטח אשר אזרחים רבים שוהים בו. מדובר, בין היתר, באופן החימוש של אנשי הימ"מ, בדרכי זיהויים, ובדפוסי התגובה שלהם לאיומים, אמיתיים או נחזים. הוועדה הוסיפה, כי מתברר כי גם כשאנשי הימ"מ נלווים ליחידות אחרות, הם פועלים כיחידה אוטונומית, באופן מלא או חלקי. צוין, כי מצב זה מעורר קושי, כאשר האירוע בו מדובר הוא בעיקרו הפרת סדר, אשר אין בה, לכתחילה, היבט הנוגע לתחום המומחיות של אנשי הימ"מ.

על רקע כל אלה, קבעה הוועדה כי יש לקבוע הסדרים אשר יבטיחו כי אנשי הימ"מ לא יפעלו כחלק מן הכוח המטפל בהפרת סדר וייכנסו לפעולה רק במענה לאיומים הנמצאים במסגרת הייעוד הייחודי של כוח זה. הוועדה הדגישה עוד את הצורך להבטיח את יישומו של הנוהל הכתוב, לפיו אנשי הימ"מ כפופים למפקד כוח המשטרה הטריטוריאלי אליו הם מצטרפים. הוועדה הוסיפה, כי יש להבטיח שפעילותם של כוחות ימ"מ תדווח ותתועד גם אל מול הפיקוד הטריטוריאלי, ולא כפי שהיה בעת אירועי אוקטובר.

50. הוועדה נדרשה גם לנושא השליטה בכוחות משטרה המטפלים באירועים של הפרות סדר. צוינו מאפייני הפרות סדר, שהן אירועים ממושכים ודינמיים אשר עשויים להתפתח באופן בלתי צפוי מראש. צוין גם, כי באירועים כאלה מעורבים שוטרים לא-מעטים, הנתונים לרוב במצבי דחק ואיום לא-קלים. הוועדה ציינה, כי נתונים אלה מקימים סיכון אינהרנטי לתגובה בלתי מבוקרת של שוטר זה או אחר בשלב מסוים של אירוע, וכי תגובות כאלה עלולות לגרום לתוצאות קשות, ליציאת אירוע מסוים משליטה ואף להשפיע על אירועים במקומות אחרים. הוועדה העירה, כי כך קרה במקרים שונים באירועי אוקטובר.

על רקע זה קבעה הוועדה, כי בבחירת השוטרים המשמשים ביחידות המופקדות על נושא הסדר הציבורי, על המשטרה לתת משקל רב לקריטריון של שיקול דעת וריסון עצמי. הוועדה הוסיפה, כי על המשטרה לעשות לשיפור רמת השליטה של המפקדים בכוחותיהם. היא ציינה, כי אירועים שונים לא זכו למענה פיקודי, או אחר, אשר היה בו כדי להעביר מסר ברור בדבר הנדרש משוטרים המופקדים על שמירת הסדר הציבורי.

51. הוועדה עמדה על כך, שהמשטרה גיבשה תורת הפעלה מפורטת וסדורה, לאחר אירועי אוקטובר, לטיפול בהפרות סדר. צוין, כי מרבית הלקחים שפורטו מטופלים במסגרת תורת הפעלה זו. הוועדה המליצה, כי המשטרה תשקוד על הטמעת לקחים אלה בקרב השוטרים והמפקדים שבשטח, על מנת שיחול שיפור של ממש ביכולת העמידה של השוטרים במצבי הדחק הקשים הנוצרים בעת טיפול בהפרות סדר.

52. הוועדה נדרשה לחסימת צירי תנועה, ובכלל זה צירים ראשיים, במהלך הפרות סדר. צוין, כי תופעה זו אינה ייחודית להפרות סדר במגזר הערבי דווקא. הוועדה העירה, כי בהקשר של אירועי אוקטובר הושמעה מפי אישים בולטים במגזר הערבי הדעה, כי אירועים אלה הוכיחו, כי חסימת צירים לתנועה מהווה מנוף אפקטיבי באמצעותו ניתן להשפיע על עמדות והחלטות באשר למגזר הערבי. על רקע זה עמדה הוועדה על דילמה. מחד גיסא, חסימת צירי תנועה ראשיים גורמת להפרעה חמורה וקשה לחיים התקינים. כאשר נלווית לה אלימות, יש בה גם משום סיכון ממשי לעוברים בדרך, סיכון אשר התממש באירועי אוקטובר. על כן, הבטחת הסדר הציבורי, חופש התנועה והביטחון האישי של העוברים בדרכים, מחייבת את הגורמים האחראים לעשות ככל יכולתם כדי למנוע את חסימת התנועה בצירים ראשיים. הוועדה הוסיפה, כי אין זה סביר לתת לגיטימציה לשיטת הפעולה של חסימת צירים, שכן יהא בכך תמריץ לעשות שימוש תכוף ומוגבר באמצעי בלתי חוקי ופוגעני זה.

מאידך גיסא, נוכחה הוועדה לדעת כי על פי רוב אין פתיחת צירים במצב של הפרות סדר המוניות מעשית, בלא לגרום לנפגעים. צוין, כי בשל כך נוהגת המשטרה לא אחת לסגור באופן יזום צירים אשר יש בהם או צפויות בהם הפרות סדר.

הוועדה עמדה על כך, שלעצם גיבוש מדיניות והבהרתה לכל הנוגעים בדבר, נודעת חשיבות רבה בהקשר זה, כדי שכללי המשחק יהיו ברורים לכל, ומראש. לגופם

של דברים ציינה הוועדה, כי ניתן להגביל במידת-מה את הנזק הכרוך בתופעה זו על ידי תיאום מראש, ברמות הפיקוד הבכירות של המשטרה ובמקרי הצורך - גם של הדרג המדיני, מול הנהגת המגזר הערבי, אשר יאפשר תהלוכה או הפגנה במקום זה או אחר לפרק זמן קצוב מראש. לצורך זה, העירה הוועדה, כי על המשטרה להיות דרוכה ורגישה לאפשרות כי במקום או במועד מסוים עלולות להיות הפרות סדר שיגרמו לחסימת כבישים, וליזום הידברות מבעוד מועד. הוועדה הוסיפה, כי דרך זו עשויה להפחית את הסיכון להפרות סדר, אך אין בה ערובה כי אלה יימנעו לחלוטין. במקרה כזה, כשהידברות אינה מועילה, עדיין יש לזכור כי מניעת פגיעות בנפש, לרבות פגיעה בעוברים בדרך, היא שיקול עליון בטיפול המדינה באירועים מסוג זה. עם זאת צוין, כי יכולת האיפוק של המדינה אינה בלתי מוגבלת. אין להשלים עם חסימת צירים לתנועה לפרקי זמן ממושכים. לא ניתן גם להשלים עם חסימת צירים בעתות של גיוס המוני או מצב חירום בטחוני דומה. במקרים כאלה, תגובה נחושה, ובמקרה הצורך תגובה כוחנית, לחסימת צירים עשויה להיחשב כפעולה סבירה ומתבקשת.

53. הערות סיום. הוועדה הביעה רגשי השתתפות עם קרבנות האירועים. עם האזרחים שמצאו את עצמם מותקפים באלימות קשה בכבישי ארצם ויישוביה. עם תושבי היישובים אשר חשו באיום על גדרותיהם ובתיהם. עם המשפחות השכולות אשר איבדו את יקריהן באירועים אלה, ואין להן מנחם, יהיו הנסיבות אשר יהיו. עם מי שנפצע באירועים, וחווה בהם לא-אחת טראומות שלא במהרה יישכחו. עם השוטרים המסורים שמצאו עצמם ביום פקודה, לעתים מעטים מול רבים, חסרי מיגון ואמצעים מתאימים מול המון מתפרע ומשולהב, ואשר לא-אחת נפגעו אף הם, לעתים פגיעות קשות, במלאם את תפקידם.

54. הוועדה ציינה, כי אירועי אוקטובר הרחיקו מהשגה את המטרה של חיים ביחד תוך כבוד הדדי. ההתנגשויות במהלכם ותוצאותיהן החמורות הרחיבו את השסע, הביאו

לצמצום המגעים בין שתי החברות והגבירו את החשדנות והעוינות. עם זאת, ציינה הוועדה כי לדעתה האירועים לא סימנו נקודת אל-חזור ביחסיהם של שני המגזרים. הודגש, כי קיימים בכל צד אינטרסים מוצקים וברורים ביציבות ובשיתוף פעולה, וכי בסופו של חשבון, אירועי אוקטובר דווקא הוכיחו את התלות ההדדית בין שתי החברות והמחישו את הסכנות האורכות לפיתחן מקיטובים ומעימותים. הוועדה ציינה, כי גם אם התפייסות מלאה ביניהן אינה ניתנת להשגה בזמן קצר, היא בהחלט אפשרית.

הוועדה עמדה על הצורך לחתור ולפעול כדי להבטיח חיים משותפים בשלום של יהודים וערבים בארץ הזאת, ובכך גם להבטיח שאירועים דומים לאירועי אוקטובר לא יישנו. היא ציינה, כי החיים בשכנות של יהודים וערבים מהווים עובדה קיימת, ולצדדים יש אפשרות מעשית אחת להמשיך בהם והיא - קיום יחדיו מתוך כבוד הדדי. כל שאר האפשרויות, כך צוין, הן מרשמים להגברת מתחים, להתגברות המצוקות ולהתערערות הסדר הטוב.

55. הוועדה הדגישה, כי קיום יחדיו מציג תביעות שאינן קלות לשני הצדדים. הוא מחייב כל צד להקשיב לזולת, להבין את רגישויותיו ולכבד את זכויותיו הבסיסיות. על האזרחים הערבים לזכור, כי ישראל מהווה את התגשמות כיסופיו של העם היהודי למדינה משלו, מדינה יחידה שבה היהודים הם הרוב, מדינה שמעיקריה הוא קיבוץ גלויות של היהודים בה, וכי זו תמצית הווייתה של המדינה עבור אזרחיה היהודים. יהדותה של המדינה היא נתון קונסטטיטוציוני הבא לביטוי, בין השאר, גם במרכזיות של מורשת ישראל ושל הלשון העברית בחייה הציבוריים.³

³ א"ב 11280/02 ועדת הבחירות המרכזית לכנסת השש-עשרה נ' אחמד טיבי (טרם פורסם).

במקביל, ציינה הוועדה, על הרוב היהודי לזכור, כי המדינה אינה יהודית בלבד, אלא גם דמוקרטית, שכן - כפי שנאמר לעיל - השוויון הוא אחד הנדבכים המרכזיים במבנה החוקתי של המדינה, ואיסור ההפליה חל על כל אזרחי המדינה. על הרוב להבין, כי האירועים שהפכו את הערבים למיעוט במדינה היו בעבורם אסון לאומי, וכי השתלבותם במדינת ישראל היתה כרוכה מצידם בקרבנות כואבים. עליו לכבד את זהותם, תרבותם ושפתם. הוועדה ציינה את האפשרות לתת ביטוי בחיים הציבוריים גם למכנה המשותף לכלל האוכלוסייה, על ידי הוספת אירועים וסמלים ממלכתיים מתאימים. היא עמדה על הצורך למצוא דרכים לחיזוק תחושת ההשתייכות של האזרחים הערבים למדינה, בלי לפגוע בהשתייכותם של אזרחים אלה לתרבותם ולקהילתם.

56. הוועדה לא נקטה עמדה בתביעות השונות למתן זכויות קיבוציות למגזר הערבי בתחומים שונים. צוין, כי מדובר בנושא טעון המעורר רגישות רבה משני הצדדים. בין היתר, צוינה עדות ראש הממשלה לשעבר, מר ברק, אשר גרס, כי לציבור הערבי בישראל זכויות קהילתיות, כקולקטיב, למורשת ותרבות משלו, אך הבחין בין זכויות כאלה לבין זכויות לאומיות קולקטיביות המאיימות על זהותה היסודית של המדינה כמדינה יהודית. הוועדה העירה, כי פתרונו של המתח העולה, בין היתר, מהבחנה זו אינו פשוט, וכי הדיון בנושאים אלה טעון היבט פוליטי מובהק, אשר מן הראוי שיתלבן בדרך שייעשה בפורומים המתאימים.

57. הוועדה סיכמה בכך, שאף שבעבודתה ובדין וחשבון זה היא העמידה מעל לכל שיקול את דבקתה בחקר עובדותיהם של אירועי אוקטובר לאמיתן, אין היא מוותרת על התקווה שעבודתה תתרום, בסופו של חשבון, גם לקירוב הלככות בין יהודים לערבים בישראל.